

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ОБЛІКУ Й СПИСАННЯ БЕЗНАДІЙНОЇ ТА СУМНІВНОЇ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ

Анотація. Розглянуто поняття сумнівної та безнадійної дебіторської заборгованості, особливості їх визнання, обліку та списання у бухгалтерському та податковому обліку.

Ключові слова: дебіторська заборгованість, сумнівний борг, безнадійна дебіторська заборгованість, резерв сумнівних боргів, чиста реалізаційна вартість.

Summary. Reviewed the concept of doubtful and bad receivables, especially its recognition, accounting and write-off in accounting and tax accounting.

Key words: receivables, doubtful debt, bad debts, provision for doubtful debts, net realizable value.

Постановка проблеми. В сучасних умовах економіка країни характеризується платіжною кризою, що має безпосередній вплив на фінансовий стан кожного підприємства, що, в свою чергу, збільшує розмір дебіторської заборгованості. Суб'єкти господарювання опинились в такій ситуації, коли реалізація товарів, робіт та послуг у кредит – це чи не єдиний спосіб не втрачати клієнтів. У зв'язку з цим підвищуються відповідальність і самостійність підприємств у сфері ефективності управління дебіторською заборгованістю та прийняття висококваліфікованих управлінських рішень щодо зменшення обсягів вже існуючої заборгованості. Стан дебіторської заборгованості, її розміри та якість впливають на фінансовий стан господарюючого суб'єкта в цілому, на його фінансову стійкість та платоспроможність. Особливий вплив на цей процес мають управлінські рішення, які приймаються при роботі з покупцями та організація взаємовідносин з контрагентами: надання товарних кредитів, не виявлені ризики, відсутність системи знижок для постійних клієнтів – це може призвести до появи та зростання дебіторської заборгованості. Несвоєчасне проведення платежів від дебіторів у майбутньому призводить до платіжної кризи підприємства, сприяє перетворенню заборгованості в сумнівну та безнадійну і врешті решт може призвести до банкрутства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розробкою положень обліку дебіторської заборгованості займалися багато вітчизняних і закордонних вчених. Зокрема, слід зазначити роботи таких

провідних вітчизняних вчених як М.Д. Білик [1], Ф.Ф. Бутинець [2], В.О. Гуня [3], Г.Г. Кірейцев [4], О.В. Лишиленко [5] та ін.

Мета статті – розглянути підходи до класифікації та систематизації дебіторської заборгованості, методи ефективного управління дебіторською заборгованістю на підприємствах, а також особливості відображення в обліку й списання сумнівної та безнадійної дебіторської заборгованості.

Виклад основного матеріалу. Кожне підприємство, організація, юридична особа реалізують іншим суб'єктам господарювання та фізичним особам товари, виконують роботи та надають послуги. Якщо продаж і отримання грошових коштів відбуваються одночасно, то в обліку підприємства-продавця заборгованість покупців не відображається. Проте сьогодні все більше спостерігається ситуація, коли товари спершу реалізують, а грошові кошти за них будуть отримані пізніше. У такому випадку в бухгалтерському обліку підприємства-продавця відображається заборгованість контрагентів. Такий вид заборгованості називається дебіторською заборгованістю, а контрагенти, які заборгували, – дебіторами.

Основним нормативно-правовим документом, що регламентує облік дебіторської заборгованості є Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 10 «Дебіторська заборгованість», що визначає дебіторську заборгованість як суму заборгованостей дебіторів підприємству на певну дату [8]. Виникнення поточної дебіторської заборгованості – явище цілком виправдане, але якщо по-

© В. О. Степанова, 2016

Бібліографія ДСТУ:

Колесник Н.В. Теоретико-методичні аспекти обліку й списання безнадійної та сумнівної дебіторської заборгованості / Н. В. Колесник // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2016. – №3 (35). – С. 121–124.

References (APA):

Kolesnyk, N. (2016). Teoretyko-metodychni aspekty obliku y spysannia beznadii noi ta sumnivnoi debitorskoj zaborhovanosti [Theoretical and methodological ASPECTS of accounting and writing hopeless and doubtful receivables]. Visnyk Berdians'koho universytetu menedzhmentu i biznesu, 3(35), 121–124 (in Ukr.)

літика управління нею є не досить ефективною, поточна заборгованість набуває ознак довгострокової, а згодом сумнівної та безнадійної. Це суттєво погіршує фінансовий стан підприємства, адже відбувається відтік грошових коштів, що призводить до їх дефіциту і в подальшому загрожує банкрутством.

Дебіторська заборгованість відображається у балансі за фактичною собівартістю, що є вартістю придбаних дебітором активів та зараховується на баланс (визнається в обліку) в момент визнання доходу. Тобто, фактично грошові кошти на рахунок підприємства ще не надійшли, але вже відбувається відображення доходу і, відповідно, нарахування податкових зобов'язань. Таким чином, для визнання поточної дебіторської заборгованості необхідно, щоб виконувалися наступні критерії визнання доходу:

- покупцям передані всі ризики, пов'язані з реалізованим активом;
- не буде здійснюватись управління та контроль за вже реалізованим активом;
- сума доходу може бути достовірно визначена;
- отримання економічних вигід підприємством в майбутньому [7].

Існування дебіторської заборгованості — це цілком об'єктивний та виправданий процес, що обумовлений наявністю ризиків при проведенні розрахунків між контрагентами за результатами господарських операцій. На розмір та структуру дебіторської заборгованості впливає ряд факторів, а саме:

- загальноекономічні фактори (стан економіки країни, ефективність грошово-кредитної політики НБУ, рівень інфляції, стан розрахунків тощо);
- галузеві фактори (стан галузі, в якій проводить господарську діяльність підприємство, динаміка виробництва продукції, попит на неї);
- внутрішні фактори (організаційно-правова структура та форма власності компанії, величина підприємства, структура його балансу тощо).

За даними Державної служби статистики розмір дебіторської заборгованості підприємств України станом на 01.01.2015 року становив 1798121,7 млн. грн., але вже за даними на 31.12.2015 року збільшився до 2517203,5 млн. грн. (ріст склав 39,9 %). Головною причиною росту можна вважати дуже нестабільну та складну економічну ситуацію. В цих умовах підприємства просто вимушені пом'якшувати свою кредитну політику та йти на очевидні ризики. Виправдана дебіторська заборгованість є невід'ємною складовою нормальної господарської діяльності будь-якого суб'єкта господарювання. Проте, великі обсяги дебіторської заборгованості в загальній

структурі активів знижують ліквідність, рентабельність та суттєво погіршують фінансовий стан підприємства, а це, в свою чергу, підвищує ризик виникнення фінансових збитків. Виходячи з цього слід зауважити, що однією із проблем управління дебіторською заборгованістю підприємства є недоотримання коштів по дебіторській заборгованості та поступове перетворення її в сумнівну, а згодом і в безнадійну.

Сумнівна дебіторська заборгованість — це поточна заборгованість за реалізовану продукцію або надані послуги, щодо якої існує невпевненість у її погашенні покупцем. При цьому головним критерієм при віднесенні поточної дебіторської заборгованості до сумнівної є строки встановлені Законом України «Про оподаткування прибутку підприємств»: 90 календарних днів із дня граничного терміну ліквідації заборгованості, що передбачений договором або понад 30 днів з дня оприлюднення рішення суду про стягнення такої заборгованості.

В свою чергу, безнадійна дебіторська заборгованість визначається П(с)БО 10 як дебіторська заборгованість, щодо якої існує впевненість у її поверненні боржником або за якою минув строк позовної давності [7].

Податковий кодекс України (далі — ПКУ) визначає безнадійну заборгованість, як таку, що має відповідати одній з ознак:

- а) заборгованість за зобов'язаннями, щодо яких минув строк позовної давності;
- б) прострочена заборгованість померлої фізичної особи, за відсутності у неї спадкового майна, на яке може бути звернено стягнення;
- в) прострочена заборгованість осіб, які у судовому порядку визнані безвісно відсутніми, оголошені померлими;
- г) заборгованість фізичних осіб, прощена кредитором, за винятком заборгованості осіб, пов'язаних з таким кредитором, та осіб, які перебувають (перебували) з таким кредитором у трудових відносинах;
- г) прострочена понад 180 днів заборгованість особи, розмір сукупних вимог кредитора за якою не перевищує мінімально встановленого законодавством розміру безспірних вимог кредитора для порушення провадження у справі про банкрутство, а для фізичних осіб — заборгованість, яка не перевищує 50 відсотків однієї мінімальної заробітної плати (у розрахунку на рік), встановленої на 1 січня звітного податкового року (у разі відсутності законодавчо затвердженої процедури банкрутства фізичних осіб);
- д) актив у вигляді корпоративних прав або неборгових цінних паперів, емітента яких визнано банкрутом або припинено як юридичну особу у зв'язку з його ліквідацією;

е) сума залишкового призового фонду лотереї станом на 31 грудня кожного року;

є) прострочена заборгованість фізичної або юридичної особи, не погашена внаслідок недостатності майна зазначеної особи, за умови, що дії щодо примусового стягнення майна боржника не призвели до повного погашення заборгованості;

ж) заборгованість, стягнення якої стало неможливим у зв'язку з дією обставин непереборної сили, стихійного лиха (форс-мажорних обставин), підтверджених у порядку, передбаченому законодавством;

з) заборгованість суб'єктів господарювання, визнаних банкрутами у встановленому законом порядку або припинених як юридичні особи у зв'язку з їх ліквідацією [6].

Обидва терміни, що подаються в П(с)БО 10 та в ПКУ, говорять про прострочену дебіторську заборгованість, за якою минув строк позовної давності. Строк позовної давності – це строк, у межах якого фізична або юридична особа може звернутися до суду з метою захисту своїх прав (ст. 256 ЦКУ). Строк позовної давності становить три роки, але може бути додатково встановлений в окремих випадках та за згодою сторін.

Позовну давність починають відраховувати з дня, коли особа довідалася про порушення своїх прав та інтересів. На практиці це означає, що якщо дата погашення дебіторської заборгованості встановлюється договором, але контрагент не виконав своїх зобов'язань, починається відлік строку позовної давності з того дня, коли минув строк, визначений договором щодо погашення зобов'язань. Якщо дату погашення боргу не було встановлено, відлік строку позовної давності починається з дня, коли кредитору надається право з приводу висування своєї вимоги дебітору (ч. 5 ст. 261 ЦКУ).

Отже, порівнюючи значення, що подається в П(с)БО 10 та Податковому кодексі України слід звернути увагу, що за нормами бухгалтерського обліку визнати заборгованість безнадійною та списати її з балансу підприємства можна в тому випадку, якщо у її непогашенні підприємство цілком впевнене та минув строк позовної давності, а в податковому законодавстві є визначений перелік ознак, за якими заборгованість дебіторів можна визнати та ідентифікувати як безнадійну.

Головною проблемою щодо існування безнадійної заборгованості на підприємстві є вибір правильного способу її списання та безпосереднє відображення цієї процедури в обліку. За загальноприйнятою методикою даний вид заборгованості підлягає списанню за рахунок створеного завчасно резерву сумнівних боргів. Для формування та обліку цього резерву планом рахунків бухгалтерського обліку передбачено рахунок 38

«Резерв сумнівних боргів». Методика нарахування та визначення величини резерву сумнівних боргів надзвичайно важлива, адже вона дає можливість оцінити структуру активів підприємства та, на підставі чітких математичних розрахунків, відобразити поточні витрати підприємства, що в остаточному підсумку вплине на визначення фінансового результату діяльності за звітний період [4, с. 129].

Для визначення та розрахунку обсягу резерву сумнівних боргів суб'єкти господарювання, відповідно до нормативів, можуть використовувати один із загальноприйнятих методів:

1) метод абсолютної суми сумнівної заборгованості;

2) метод використання коефіцієнта сумнівності.

Метод абсолютної суми сумнівної заборгованості характеризується тим, що розмір резерву визначається на підставі аналізу показників платоспроможності конкретних дебіторів методами економічного та математичного аналізу.

Метод використання коефіцієнта сумнівності полягає в тому, що розмір резерву визначається як добуток загальної суми залишку дебіторської заборгованості в балансі підприємства на початок звітного періоду та відповідного коефіцієнта сумнівності.

Даний коефіцієнт розраховується декількома способами:

— шляхом визначення питомої ваги безнадійної заборгованості у чистому доході підприємства;

— шляхом класифікації заборгованості за строками непогашення;

— шляхом визначення середньої питомої ваги списаної раніше дебіторської заборгованості в загальній сумі дебіторської заборгованості на початок відповідного періоду за попередні 3-5 років.

Вибір у застосуванні цих методів, а також коефіцієнтів сумнівності залежить від величини підприємства, його галузевої належності, кількості дебіторів, якості дебіторської заборгованості, строку її погашення, періоду оборотності та інше.

Найчастіше на практиці сучасними бухгалтерами застосовується метод абсолютної суми сумнівної заборгованості. Такий вибір обумовлюється, перш за все, простотою використання, незначними витратами часу та ресурсів, але потребує вагомих знань в застосуванні методів економічного аналізу. Ще однією проблемою є ймовірність допущення помилки в розрахунку через брак або недостовірність інформації щодо фінансового стану конкретного дебітора.

Після класифікації дебіторської заборгованості за строками непогашення та безпосередньо на її підставі розраховується величина сумнівної

дебіторської заборгованості на певну дату. В свою чергу це й буде залишок резерву сумнівних боргів на цю ж саму дату. В той же час обов'язково має виконуватись умова за якою залишок резерву сумнівних боргів на певну дату не може перевищувати розмір дебіторської заборгованості на ту ж дату.

Проте виникають ситуації, коли суми резерву сумнівних боргів є недостатньо або ж його створення не було передбачене, тоді необхідну суму заборгованості списують з балансу за рахунок інших операційних витрат підприємства. Після списання заборгованості підприємство обов'язково обліковує її суму на позабалансовому рахунку протягом трьох років для моніторингу можливості її стягнення у випадку зміни майнового стану дебітора. Для обліку списаної дебіторської заборгованості застосовується рахунок 071 «Списана дебіторська заборгованість», на якому вона обліковується протягом трьох років. Якщо за цей період заборгованість не буде погашено боржником, її слід остаточно списати із позабалансового рахунку [7].

Висновки. В умовах жорсткої ринкової конкуренції підприємства вимушені йти на ризик та надавати кредити своїм покупцям. Занадто м'яка кредитна політики або неправильна її розробка може призвести до появи таких контрагентів, які можуть стати безнадійними дебіторами, саме тому необхідно максимально чітко проводити економічний аналіз діяльності нових покупців. Сумнівна або безнадійна дебіторська заборгованість на підприємстві має негативний вплив на його фінансовий стан, тому необхідно приділяти значну увагу шляхам запобігання виникненню такої заборгованості в господарській діяльності суб'єкта. Правильний та своєчасний економічний та математичний аналіз дебіторської заборгованості дозволить оцінити структуру та збалансованість товарного кредиту, визначити сфери, в яких необхідно докласти додаткових зусиль для повернення боргів, дати базу для створення резерву сумнівних боргів, дозволить спрогнозувати надходження коштів, а ефективні управлінські рішення – виявити методи та способи ефективного стягнення заборгованості з боржників.

Література

1. Білик М. Д. Управління дебіторською заборгованістю

підприємств / М. Д. Білик // Фінанси України. – 2015. – № 12. – С. 24–36. 2. Бутинець Ф. Ф. Теорія бухгалтерського обліку: [підручник для студентів спеціальності 7.050106 «Облік і аудит» вищих навчальних закладів] / Ф.Ф. Бутинець; 3-є вид., доп. і перероб. – Житомир : Рута, 2003. – 444 с.

3. Гуня В. О. Удосконалення класифікації дебіторської заборгованості та її відображення у фінансовій звітності підприємств / В. О. Гуня // Економічний простір. – 2008. – № 19. – С. 124-131.

4. Кірейцев Г. Г. Фінансова звітність підприємств та її аналіз / Г. Г. Кірейцев. – К. : ЦУЛ, 2002. – 452 с.

5. Лишиленко О. В. Бухгалтерський облік: [підручник] / О.В. Лишиленко; 3-тє вид., перероб. і доп. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 254 с.

6. Податковий кодекс України [Електронний ресурс] : затв. Наказом № 2755-VI від 02.12.2010. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

7. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість» [Електронний ресурс] : затв. наказом Міністерства фінансів України від 18.10.1999 р. № 242. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99>

REFERENCES

1. Bilyk, M. (2015). Upravlinnia debitorskoiu zaborhovanistiu pidpriemstv [Debt management companies]. *Finansy Ukrainy*, 12, 24–36 (in Ukr.).

2. Butynets, F. (2003). Teoriia bukhhalterskoho obliku: pidruchnyk dlia studentiv spetsialnosti 7.050106 «Oblik i audyt» vyshchikh navchalnykh zakladiv. [Theory of accounting: textbook for students of specialty 7.050106 «Accounting and audit» of higher educational institutions]. *Zhytomyr: Ruta* (in Ukr.).

3. Hunia, V. (2008). Udoskonalennia klasyfikatsii debitorskoi zaborhovanosti ta yii vidobrazhennia u finansovii zvitnosti pidpriemstv [Improvement of the classification of receivables and its reflection in financial statements of enterprises]. *Ekonomichnyi prostir*. 19. 124-131(in Ukr.).

4. Kireitsev, H. (2002). Finansova zvitnist pidpriemstv ta yii analiz [Enterprise Financial statement and its analysis]. *Kyiv: TsUL* (in Ukr.).

5. Lyshylenko, O. (2009). Bukhhalterskyi oblik: pidruchnyk [Accounting: tutorial]. *Kyiv: Tsentri uchbovoi literatury* (in Ukr.).

6. Tax code of Ukraine. (2010). Retrieved from: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (in Ukr.).

7. Regulation (standard) accounting 10 «Accounts Receivable». (1999). Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99>